

Tatjana Rožič¹

Temelji delovanja supervizijskega odnosa in vloga regulacije afekta

The foundations of the supervisory relationship and role of affect regulation

Povzetek

Supervizijski odnos je skozi čas, vzporedno z razvijanjem supervizijske stroke, zavzemal zelo različne vloge. Četudi sprva praktično izključen, danes zavzema centralno vlogo v supervizijskem procesu. V prispevku je razumevanje supervizijskega odnosa postavljeno v kontekst relacijske paradigme, ki je v superviziji odprla prostor zavedanju pomembnosti izkustva vseh udeleženi v proces. Predstavljeni so tudi temeljni koncepti, ki so v zadnjih desetletjih pripomogli k razvoju relacijske drže v superviziji in predstavljajo temelje kvalitetnega supervizijskega odnosa. V nadaljevanju je pozornost usmerjena v teorijo navezanosti, ki je pomembno prispevala k razumevanju supervizijskega odnosa kot prostora ustvarjanja čustvene varnosti, pri čemer ima regulacija afektov pomembno vlogo. Predstavljeno je tudi dosedanje raziskovanje regulacije afekta v superviziji ter povzeto, kako prav regulacija preko drobnih interakcijskih sekvenc pripomore k ohranjanju povezanosti in rasti odnosa.

Ključne besede: supervizijski odnos, relacijska supervizija, vzajemnost, odnos navezanosti, regulacija afekta.

Summary

The supervisory relationship has taken on very different roles over time, with the supervision profession developing in parallel. Even if initially practically excluded, today the supervisory relationship occupies a central role in the supervision process. This article places the understanding of the supervisory relationship in the context of the relational paradigm, which has opened up a space in supervision for an awareness of the importance of every participant's experience. It also presents the fundamental concepts that have contributed to

¹ Doc. dr. Tatjana Rožič, univ. soc. del., specialistka zakonske in družinske terapije, ŠRCD Ljubljana in SFU Ljubljana, tatjana.rozic@guest.arnes.si

the development of the relational stance in supervision over the last decades and that constitute the foundations of a quality supervisory relationship. Attention is then turned to attachment theory, which has made an important contribution to the understanding of the supervisory relationship as a space for creating emotional security, in which affect regulation plays an important role. Previous research on affect regulation in supervision is also presented and a summary is given on how regulation through subtle interaction sequences helps to maintain connectedness and growth in the relationship.

Keywords: supervisory relationship, relational supervision, reciprocity, attachment relationship, affect regulation

Extended abstract

1. Introduction

The first clear initiative for supervision as a stand-alone intervention emerged around 1920 (Rock, 1997). Since then the role of the supervisory relationship has changed considerably. At first, it was thought that any relationship should be removed from supervision. Today, however, a great number of studies (Prenn & Fosha, 2017) confirm that it is the relationship that is the most important variable in supervision. Bernard and Goodyear (2019) describe the supervisory relationship as the pillar of support for everything concerning supervision. Sarnat (2012: 153) states: "Patient, therapist, and supervisor are viewed as co-creators of two mutually influential dyads. Exploration of the supervisory relationship, as it relates to the clinical relationship, is considered central to accomplishing the tasks of supervision."

2. A contemporary understanding of the supervisory relationship

Contemporary understanding of the supervisory relationship is set in the context of the relational paradigm, which has at its core what is termed the dyadic systems view (Beebe & Lachmann, 2003), in which internal and relational processes are co-constructed and equally important. The relational, supervisory-matrix-centred model of supervision (Frawley-O'Dea & Sarnat, 2001) assumes that relational themes are continuously manifested during the supervisory and therapeutic dyad, necessitating a careful scrutiny of all that is experienced by both supervisor and supervisee.

The supervisee is not treated as developmentally immature or as a novice who needs to learn certain knowledge and expertise from the supervisor (Ringel, 2001). The supervisor's stance in the relational model reflects their ongoing awareness of relationality and willingness to recognise the reciprocity of supervisory interactions. As the supervisory dyad becomes increasingly open to discovering this relationality, more and more becomes possible for the therapeutic dyad or client (Frawley-O'Dea & Sarnat, 2001).

The following is a presentation of the fundamental aspects of the concepts that have stimulated the development of the relational stance in supervision over the last decades and have consolidated an awareness of the importance and role of the supervisory relationship.

2.1. Intersubjectivity

Intersubjective theorists have come to view the field of supervision as an interplay of multiple personalities. Berman (1997) portrayed psychoanalytic supervision as an intersection of matrices of at least three persons: the client-therapist relationship, the supervisor-supervisee relationship, and the client-supervisor relationship. Brown and Miller (2002) pointed out that the many resonances, identifications and projective identifications that occur in the supervision relationship are all part of the important clinical data that need to be collectively examined in the supervision process.

The relational, supervisory-matrix-centred model of supervision (Frawley-O'Dea & Sarnat, 2001) assumes that relational themes are continuously manifested during the supervisory and therapeutic dyad, necessitating a careful examination of all that is experienced by both the supervisor and the supervisee.

2.2. Reconciliation and reciprocity

An attuned supervisor can help the supervisee to hold empathic bonds and accept the boundaries of professional practice. The supervisor provides support and education, offering a deep, meaning-filled relationship, as well as useful techniques or approaches for processing the countertransference (Southern, 2007). Respectful reciprocity is fostered through a dialogic relationship and gives meaning to fully questioning the other so that one can fully understand their circumstances and, as a result, we are able to help them more effectively (Walker, 2010).

2.3. Disclosure and vulnerability

Yourman (2003) notes that the supervisee's disclosure of psychotherapy material to their supervisor is a critical aspect of psychotherapeutic supervision.

Frawley-O'Dea and Sarnat (2001) suggest that within the relational model of supervision, the supervisor's self-disclosure plays a more central role than within other models. It is about the supervisors' willingness to disclose observations about themselves from time to time, as well as their acceptance of the supervisees' observations of how their personality influences the supervision process.

2.4. **Supervisory working alliance**

Bordin (1983) conceptualised the supervisory working alliance as consisting of three parts, namely tasks, goals and bonds. Relational bonds can develop in parallel as dyad members work together to achieve a common goal or as a result of their shared emotional experience. The supervisory working alliance is therefore inseparable from the supervisory relationship; it is one of its fundamental components.

A strong supervisory working alliance has been proved to have positive effects on the unfolding of supervision, on the outcome of therapy, and on the supervisee (Bernard & Goodyear, 2019).

3. **Attachment theory and affect regulation in supervision**

Attachment theory has been integrated into the field of relational supervision for more than twenty years. Numerous studies (Bennett & Vitale Saks, 2006; Bennett & Deal, 2009; Fitch et al., 2010; Foster et al., 2007; Neswald-McCalip, 2001; Pistole & Fitch, 2008; Watkins Jr. & Riggs, 2012; Wrape et al., 2017) have demonstrated that the supervisory relationship is an attachment relationship between two adults. In recent decades, attachment researchers have expanded and clarified the notion of the secure base within the affect regulation framework, which now plays a central role in contemporary attachment theory; it is understood as an essential mechanism of the therapeutic alliance and thus of the process of change in psychotherapy (Hill, 2015; Schore & Schore, 2008; Schore, 2009).

The moment-to-moment process of dyadic affective regulation is generated from constant repetitions of sequences of attunement (mutual coordination of affective states), interruption (failure of mutual coordination) and reparation (re-establishment of coordination under new conditions) (Fosha, 2001; Tronick & Weinberg, 1997). In the context of the supervisory relationship, this means that the supervisor strives to maintain emotional contact with the supervisee despite any emergence of negative affect or a mismatch in perspectives.

4. **Exploring affect regulation in supervision**

Research on affect regulation in supervision is scarce. The first account of supervision that could be said, with today's understanding, to have had affect regulation taking place within it was described by Sarnat (1992). In the context of relational psychoanalytic supervision, the author described a key moment in a vignette where the supervisor was vulnerable and self-disclosing, leading to a more collaborative and reciprocal supervisory relationship.

Bennett's (2008) study observed how attachment styles shape transference and countertransference, with a particular focus on the role of affect regulation. She found that an open conversation between the supervisor and supervisee about their relationship and their efforts to regulate affect were fundamental to the quality of the supervisory relationship; the therapist's regulation of affect also fostered affect regulation in the client. Bennett et al.'s (2013) study focused on exploring the interconnectedness of attachment, the supervisory working alliance, and supervision-related affect; these three components are considered by them to be crucial within the supervisory relationship.

The regulation of affect in supervision within the Accelerated Experiential-dynamic Psychotherapy (AEDP) model was introduced by Prenz and Fosha (2017). AEDP supervisors co-create emotional safety with their supervisees through affective resonance, empathy and dyadic affect regulation. It is crucial that the supervisory relationship begins to function as a secure base. With support and dyadic regulation, the supervisee does not have to experience loneliness in the relationship and does not have to use defence mechanisms. In parallel with the effort to contribute to affect regulation, the supervisor also works on increasing the supervisee's clinical competence.

Rožič (2018) explored the affective experience of participants in supervision dyads at the most important moments for them in terms of change. Within each of these moments, four themes were extracted and the affects that characterised them:

- The first theme is *the increase of tension*: the increase of difficult feelings and/or emotional blockages in the supervision relationship. Affects within this first theme are: anxiety, shame, guilt, unworthiness, fear, helplessness, loneliness, anger.
- The second theme is *the unexpected move, uncertainty*. The atmosphere between supervisor and supervisee becomes emotionally charged with difficult feelings; something "inappropriate" gets said or done without control. Disclosure risks the security and rapport built up until then, the atmosphere changes and the supervisee is not calm. The supervisor feels it too,

which also causes distress in them. Affects: shame, sadness, insecurity, fear, guilt, anger.

- The third theme is *reconnection*. Here the supervisor becomes aware of and regulates their emotions, comes to new insights and tries to reconnect with the supervisee. In doing so, they experience reassurance, contact with themselves and interest. They regulate the emotional dynamics of the supervisory relationship by their behaviour. The supervisee experiences a gradual calming down, a reduction of fear and an increase in trust.
- The fourth theme is *new insights and plans*. The participants experience contact, attunement, they can talk about what has happened to them, they learn from each other. The supervisor is relieved of intense and difficult feelings and comes to new insights regarding the therapy. Affects: calmness, safety, connectedness, trust.

Further, Rožič (2018) found that within the four themes, two sequences of affect regulation as defined by Fosha (2009) took place: disruption or failure of mutual coordination and reparation or re-establishment of contact. Within themes one and two, the interruption sequence was identified, and within themes three and four, the reparation sequence was identified.

5. Conclusion

When we look at the foundations of the supervisory relationship from a relational perspective, it can be summarised, based on the research to date, that the supervisory relationship is a crucial and highly complex part of the supervisory process, within which affect regulation also plays an important role. This takes place through a process of attunement to one another, mutual coordination failure and re-establishment of contact (Fosha, 2009). It is important to remember that breaks in contact are a natural part of the supervision process and many authors have discussed the importance of moments where a kind of deadlock in the supervisory relationship occurs (Bernard & Goodyear, 2019; Hutt et al., 1983; Maroda, 2003; Nelson et al., 2008; Ringel, 2001; Sarnat, 1992, 2012; Streat, 2000; Watkins Jr., 2021). The key point within such disconnections is that the members of the dyad do not move away from each other when that happens, but rather reconnect.

1. Uvod

Jasna pobuda za supervizijo kot samostojno intervencijo se je prvič pojavila pred dobrimi stotimi leti, okrog leta 1920 (Rock, 1997) in supervizijski odnos je od takrat dalje, vzporedno z razvijanjem stroke, zavzemal zelo različne vloge. Sprva in razmeroma dolgo je namreč veljalo, da je treba iz supervizije odstraniti vsakršen odnos, zlasti supervizorjev odnos s supervizantom. Stališče zgodnje, t. i. didaktične supervizije je bilo, da se osrednjo pozornost nameni razumevanju pacienta in učenju tehnike, nikakor pa ne osebnim težavam supervizanta (Rock, 1997), s čimer so želeli preprečiti, da bi supervizija postala supervizantova osebna terapija. Seveda je jasna ločnica med supervizijo in psihoterapijo izjemno pomembna in je še vedno temelj etične prakse, kljub temu pa se danes na supervizijski odnos gleda veliko širše in je razumljen kot izjemno dragocen ter nujen element kvalitetne obravnave; Prenn in Fosha (2017) ugotavljata, da je prav odnos najpomembnejša spremenljivka v superviziji. Bernard in Goodyear (2019) za opis supervizijskega odnosa uporabita metaforo stebra, ki podpira vse v zvezi s supervizijo in ga lahko opazujemo skozi tri perspektive. Prvo predstavlja triadičen odnos med supervizorjem, supervizantom in klientom, pri čemer vsi trije delujejo v vzajemni odvisnosti drug od drugega. Drugo perspektivo stebra predstavlja diadični odnos med supervizorjem in supervizantom, tretjo pa odnos dveh posameznikov (supervizorja in supervizanta), ki v ta odnos prinašata svoja pričakovanja, vprašanja in procese. Sarnat (2012) navaja: "Klient, terapevt in supervizor so soustvarjalci dveh diad, ki vzajemno vplivata druga na drugo. Raziskovanje supervizijskega odnosa, ki je povezan s terapevtskim odnosom, je osrednjega pomena za izvajanje nalog supervizije."

2. Sodobno razumevanje supervizijskega odnosa

Sodobno razumevanje supervizijskega odnosa je postavljeno v kontekst relacijske paradigme, ki ima v jedru t. i. diadični sistemski pogled (Beebe in Lachmann, 2003), v okviru katerega so notranji in relacijski procesi soustvarjeni in enako pomembni; na vsako osebo vpliva njeno lastno ravnanje oziroma samoregulacija ter vpliv partnerjevega ravnanja oziroma interaktivna regulacija. Relacijska drža v psihoterapevtski superviziji se je lahko odprla po tem, ko se je relacijska smer utrdila v psihoanalizi, kar je pomenilo miselni, institucionalni in terapevtski preboj (Erzar, 2002). Znotraj relacijskega oziroma v supervizijsko matriko usmerjenega modela supervizije (Frawley-O'Dea in Sarnat, 2001) se predpostavlja, da se relacijske teme stalno kažejo med supervizijsko in terapevtsko diado, zaradi česar je potrebno skrbno pregledovanje vsega, kar izkuša tako supervizor kot tudi supervizant.

Tako se v relacijskem modelu supervizanta ne jemlje kot razvojno nezrelega ali kot novinca, ki se mora od supervizorja naučiti določenega znanja in strokovnosti; oba člana diade namreč prispevata svoje uvide in uporabita supervizijski odnos za nadaljnje vzajemno učenje in rast (Ringel, 2001). Supervizorjeva drža v relacijskem modelu kaže njegovo stalno zavedanje odnosnosti in pripravljenosti za prepoznavanje vzajemnosti supervizijskih interakcij. Supervizor in supervizant se vzajemno povezujeta, da bi identificirala in razpravljala o vzorcih transferja in kontratransferja, o afektih, fantazijah, obrambah, pričakovanjih. Z vse bolj odprtim opisovanjem oziroma odkrivanjem odnosa v supervizijski diadi postane vse več mogočega tudi za terapevtsko diado oziroma klienta (Frawley-O'Dea in Sarnat, 2001).

Da je supervizijski odnos pomemben in povezan z odnosom v terapiji, je s svojo študijo prva jasno pokazala Doehrman (1976). Do tedaj se je namreč verjelo le v enosmernost procesa, kjer naj bi supervizant v supervizijo prenašal vzdušje s svojega dela s klientom, supervizor pa naj bi bil iz tega vzdušja izvzet in nanj tudi naj ne bi vplival. Njena študija pa je dokazala dvosmernost procesa in dejstvo, da se transferno-kontratransferna vez razvija tudi v supervizijskem odnosu oziroma da se vzdušje, ki ga ustvarita supervizor in supervizant na superviziji, prenaša v terapevtski kontekst. To je bilo pomembno spoznanje, saj je pokazalo na kompleksnost do tedaj spregledane vloge, ki jo ima supervizor. To spoznanje sta s svojo študijo nadgradila tudi Gediman in Wolkenfeld (1980), ki sta pokazala, da paralelni procesi izvirajo iz kompleksnega, t. i. triadičnega sistema, katerega sooblikujejo klient, terapevt ter supervizor. S triadičnim pogledom na supervizijski proces se je supervizijski fokus premaknil od težav s klientom ali znotraj terapevta, do prostora med klientom in terapevtom ter med supervizorjem in supervizantom; med obema diadama namreč poteka kompleksen in neprekinjen preplet odnosov (McKinney, 2000). V nadaljevanju predstavljamo temeljne poudarke konceptov, ki so v zadnjih desetletjih spodbudili razvoj relacijske drža v superviziji in utrdili zavedanje pomena ter vloge supervizijskega odnosa.

2.1. Intersubjektivnost

Pomemben prispevek k relacijski drža v superviziji so ustvarili intersubjektivni teoretiki, ki so na supervizijsko polje začeli gledati kot na preplet več osebnosti. Berman (1997) je psihoanalitično supervizijo prikazal kot križišče matrik oziroma psihičnih realnosti najmanj treh oseb oziroma odnosa med klientom in terapevtom, odnosa med supervizorjem in supervizantom ter odnosa med klientom in supervizorjem, opozoril pa je tudi na pogosto spregledano komponento, ki zaznamuje supervizijo, in sicer institucionalni okvir, v katerem ta poteka.

Brown in Miller (2002) sta poudarila, da številne resonance, identifikacije in projekcijske identifikacije, ki se pojavljajo v supervizijskem odnosu, ne odražajo nerazrešenih konfliktov analitika ali supervizorja (četudi tega ne izključujeta), ampak so del pomembnih kliničnih podatkov, ki jih je treba pregledati v supervizijskem procesu, pri čemer je zelo pomembna komunikacija o kontratransferju. Sicer pa Stern (2004) razloži, da intersubjektivnost ni sekundarni pojav, ki vznikne občasno, ko sta v interakciji dva ločena in neodvisna razuma, pač pa »prekipevajoč kotel«, v katerem se neprestano odvija prepletajoča se in unikatna interakcija. Tako supervizor znotraj intersubjektivne perspektive ne more biti izvzet iz odnosa ali ne vplivati na supervizanta, oziroma kot ugotavlja Cait (2006) - supervizor postane temeljni del relacijskega sistema in njegove izkušnje, osebne in poklicne, prodirajo v odnos med terapevtom in klientom.

2.2. Uглаšenost in vzajemnost

Uглаšen supervizor lahko pomaga supervizantu držati empatične vezi in sprejeti meje profesionalne prakse. Supervizor nudi podporo in izobražuje, ponuja globok, pomena poln odnos, pa tudi uporabne tehnike ali prijeme za predelavo kontratransferja. Uglasitev v superviziji pomaga terapevtu integrirati mnoge vidike pomagajočega odnosa in se premakniti od empatije h globini razumevanja, ki je potrebno, da se pozdravijo poškodovana objektna razmerja. V tem smislu daje prava intimnost, izkušena v superviziji in terapiji, možnosti za vse udeležence, da zdržijo ranljiva čustva, doživijo zdravo povezovanje in dobijo pogum za naprej (Southern, 2007). Empatičen in uglasen supervizor vpliva na to, da se supervizant počuti dovolj varno, da bo svoja doživljanja in reakcije razkril in raziskoval (Žvelc, 2015).

Spoštljiva vzajemnost se goji z dialoškim odnosom in daje pomen polnemu izpraševanju drugega, tako da lahko izčrpno razumemo njegove okoliščine in mu posledično učinkoviteje pomagamo. Ustvarja s timskim pristopom v superviziji – s povabilom supervizantu, naj sodeluje s supervizorjem pri postavitvi poteka supervizije. Spoštljiva vzajemnost je nadalje spodbujena z držo t. i. viharjenja možganov, da privede do razumevanja in obravnavanja klientovih izzivov, ob čemer ceni dejstvo, da pogosto nimamo celotne slike supervizantovega klienta, saj ima neposreden stik z njim le supervizant. Spoštljiva vzajemnost daje supervizantu moč na način, da s tako držo podpira rast in razvoj klientovih sposobnosti spoprijemanja s težavami (Walker, 2010).

2.3. Razkrivanje in ranljivost

Znotraj relacijske supervizije ima razkrivanje pomembno mesto. Yourman (2003) ugotavlja, da je supervizantovo razkrivanje materiala iz psihoterapije svojemu supervizorju kritični vidik psihoterapevtske supervizije, vendar pa je jasno, da supervizanti pred supervizorjem mnogokrat zadržijo pomembne informacije, čemur pogosto botruje občutek sramu pred supervizorjem. Walker (2004) je supervizorje spodbudila, da naj ustvarijo varno okolje, ki bo omogočilo raziskovanje in razkrivanje težkih, morda celo nesprejemljivih čustev, saj bo s tem preprečena nevarnost terapevta sekundarne travmatizacije in posledično slabšega dela s klienti. Frawley-O'Dea in Sarnat (2001) menita, da igra znotraj relacijskega modela supervizije supervizorjevo samorazkrivanje izrazitejšo osrednjo vlogo kot znotraj drugih modelov. Gre za supervizorjevo pripravljeno, da občasno razkrije opazovanja samega sebe, pa tudi za sprejemanje supervizantovih opažanj, kako njegova osebnost vpliva na supervizijski proces. Veliko bolj kot to običajno počne terapevt, lahko supervizor razkrije načine, kjer so bili za strokovno delo terapevta ali supervizorja problematični njegova lastna psihodinamika, slepe pege in kontratransferni odzivi. Uporaba supervizorjevega jaza pomaga demistificirati in normalizirati boje, s katerimi se sooča vsak terapevt, in spodbuja bolj kolegialno vzdušje vzajemnosti ter deljene ranljivosti. Kot sta ugotavljali Rahne in Rožič (2008), ranljivost, odprtost za svoja čutenja in čutenja, ki se prebujajo v interpersonalnem prostoru ene ali druge diade, hkrati pa rahločutnost in vztrajnost v zrcaljenju in verbaliziranju (tudi bolečih) čutenj, odpirajo možnosti za nov oziroma drugačen stik s sabo, pogled vase in odnose z drugimi.

2.4. Supervizijska delovna aliansa

Bordin (1983) je supervizijsko delovno alianso konceptualiziral kot sestavljeno iz treh delov, in sicer iz nalog, ciljev in vezi. Ti trije elementi predstavljajo razpon, do katerega se supervizor in supervizant strinjata glede ciljev, razpon, do katerega se strinjata glede nalog, potrebnih za doseg tega cilja, predstavljajo pa tudi afektivno vez, ki se razvije med njima. Relacijske vezi se lahko razvijejo vzporedno s tem, ko člana diade sodelujeta pri delu za doseg skupnega cilja ali pa na osnovi njune deljene čustvene izkušnje. Supervizijska delovna aliansa je torej neločljivo povezana s supervizijskim odnosom oziroma ena izmed njegovih temeljnih sestavin.

Ker je supervizijska aliansa dinamičen proces, je potrebno upoštevati, da se njeni kakovost in intenziteta spreminjata, pri čemer je globalni tok supervizijskega odnosa odvisen od uspešnosti reševanja konflikta, ki se pojavi v aliansi (Bernard in Goodyear, 2019). Kako močna supervizijska aliansa se bo razvila med

supervizorjem in supervizantom, je odvisno od številnih dejavnikov na strani supervizorja (npr. socialna spretnost, čuječnost, uporaba strokovnosti, samorazkrivanje, varen stil navezanosti, ...), na strani supervizanta (odprtost za izkušnje, stres in tesnoba, ...) ter dejavnikov, povezanih s supervizijskim procesom (supervizijska pogodba, etična drža, konfliktnost vlog, ...). Močna supervizijska delovna aliansa ima dokazane pozitivne učinke na razplet supervizije, na izid terapije ter na supervizanta (Bernard in Goodyear, 2019), zato je z vidika supervizorjeve odgovornosti izjemnega pomena, da si zanjo zavestno prizadeva.

3. Teorija navezanosti in regulacija afekta v superviziji

V polje relacijske supervizije se že več kot dvajset let integrira tudi teorija navezanosti. Številne študije (Bennett in Vitale Saks, 2006; Bennett in Deal, 2009; Fitch in dr., 2010; Foster in dr., 2007; Neswald-McCalip, 2001; Pistole in Fitch, 2008; Watkins Jr. in Riggs, 2012; Wrape in dr., 2017) dokazujejo, da je supervizijski odnos odnos navezanosti med dvema odraslima osebama. T. i. varno zatočišče v superviziji predstavlja odnos med supervizorjem in supervizantom, katerega funkcija je zaščita, ki daje supervizantu med drugim vedeti, da ni sam v svojem svetovalnem naporu, saj ima supervizorja, ki mu bo na razpolago, ko ga bo potreboval (Watkins, 1995). Pomen oziroma vpliv navezanosti v supervizijskem odnosu je pomemben zlasti v smislu zagotavljanja izhodišča, iz katerega se lahko odnosi razvijajo in odvijajo (Bennett, 2008).

Najpreprostejši opis uporabe teorije navezanosti bi bil naslednji: supervizant postane obremenjen, je v stiski in njegov sistem navezanosti se vklopi. Medtem ko je sistem navezanosti aktiven, supervizant med svetovanjem morda ne pokaže empatije, v superviziji ni samorefleksiven ter ne zmore načrtovanja med supervizijo. Supervizant išče supervizorja zaradi bližine in varnega zavetja, da bi ga ta pomiril. To je tisto, kar izklopi sistem navezanosti, supervizant pa lahko začne ponovno raziskovati (Pistole in Fitch, 2008).

Drža navezanosti v kontekstu supervizije mladim supervizantom oziroma študentom, ki začenjajo s strokovnim delom, temelji na razumevanju, da dinamike supervizijskega odnosa aktivirajo notranje delovne modele navezanosti tako pri supervizorju kot pri supervizantu. Supervizorjeva odgovornost je zagotavljanje varnega izhodišča za supervizanta, da lahko ta postane svoboden pri raziskovanju strokovnega sveta, pri čemer tako varno okolje omogoča, da se lahko supervizant vanj vrača kot v varno zatočišče, ki hkrati postane tudi varno izhodišče za njegovo nadaljnje delovanje. Optimalno se ta krožni, interakcijski proces ponavlja in ustvarja krog varnosti v supervizijskem odnosu (Bennett in Vitale Saks, 2006).

V zadnjih desetletjih so raziskovalci navezanosti razširili in pojasnili pojem varne baze znotraj okvira regulacije afekta, ki ima danes osrednjo vlogo v sodobni teoriji navezanosti; razume se jo kot bistveni mehanizem terapevtske alianse in s tem procesa spreminjanja psihoterapije (Hill, 2015; Schore in Schore, 2008; Schore, 2009). Sodobni raziskovalci so idejo o varnem izhodišču razširili in razjasnili v okviru regulacije afekta in večina se strinja, da je funkcija regulacije afekta v tem, da posameznika opremi s fleksibilno odzivnostjo na zahteve okolja (Bradley, 2000). Sicer pa je regulacija afekta več kot zmanjševanje afektivne intenzivnosti in pomirjanje negativnih čustev, saj vključuje tudi jačanje in intenziviranje pozitivnih čustev (Schore, 2001). Predmet afektivne regulacije v superviziji lahko razložimo vzporedno s Thompsonovo definicijo ravni regulacije v terapiji, in sicer: reguliranje nevrofiziološkega sistema obeh članov diade, preusmerjanje pozornosti iz preplavljajočega afekta na druge dražljaje, predrugačenje interpretiranja čustveno zahtevnih dogodkov in uporabe obrambnih mehanizmov ter nadzor nad čustvenimi odzivi, izbiranje alternativnih odzivov, uporaba virov in opore (Thompson v Erzar in Kompan Erzar, 2011: 140). Optimalna diadična regulacija afekta omogoča vzpostavitev odnosa, v katerem eden od partnerjev diade deluje kot varna baza za drugega in predstavlja stalno koordiniranje od trenutka do trenutka ter psiho-biološko uglaševanje (Fosha, 2001; Schore, 2003). Ideja vzajemnega koordiniranja afektivnih stanj izhaja iz raziskovanj interakcije med materjo in otrokom. Ta model lahko prenesemo na vse vidike diadične čustvene komunikacije, pri čemer lahko diado sestavljata mati in otrok, terapevt in klient ali partnerja v odnosu (Fosha, 2001), v kontekstu supervizije pa govorimo celo o koordinaciji dveh diad in sicer terapevt-klient ter terapevt-supervizor.

Ob tem je pomembno poudariti, da vzajemna koordinacija ne pomeni popolne empatije in brezhlebnega vzajemnega uglaševanja. Pomeni biti motiviran za vzdrževanje povezanosti in komunikacije, četudi kljub neenotnosti in težavam – ne da bi se kdo umaknil vase in zaprl ali se ograbil z zidom (Fosha 2001), kar se zdi ključno tudi za polje supervizijskega odnosa, ko se znotraj le-tega pojavljajo prekinitve stika (Watkins Jr., 2021). Proces diadične afektivne regulacije od trenutka do trenutka je ustvarjen iz nenehnih ponovitev sekvenc uglaševanja (vzajemne koordinacije afektivnih stanj), prekinitvev (napaka vzajemne koordinacije) in reparacije (ponovna vzpostavitev koordinacije pod novimi pogoji). V diadah varne navezanosti prekinitvev motivira reparacijo in negativna čustva so metabolizirana hitro, medtem ko se ohranja relacijska povezanost. V patogenih diadah pa prekinitvev ne motivira diadične reparacije, ampak vodi k prekinitvi povezanosti, umiku, osamljenosti, kjer se lahko posameznik zanese samo nase, namesto da bi mu strategije diadične regulacije pomagale, da se sooči

s stresom nereguliranih emocij (Fosha, 2001; Tronick in Weinberg, 1997). V kontekstu psihoterapije je tako glavni namen terapevta povezati nefunkcionalne in boleče vzorce odnosov klientov z njihovo zgodovino, jih prepoznati ter na novo zregulirati afekt, kar je podlaga, da se lahko nevarna navezanost začne dograjati v varno (Kompan Erzar in dr., 2008); v kontekstu supervizijskega odnosa pa proces diadične afektivne regulacije pomeni, da si supervizor prizadeva za ohranjanje čustvenega stika s supervizantom kljub morebitnim vznikom negativnih afektov ali neujemanja v pogledih, s čimer prepreči, da bi se supervizant počutil sam, s težo bolečih občutij in/ali neodgovorjenih dilem.

4. **Raziskovanje regulacije afekta v superviziji**

Raziskovanje regulacije afekta v superviziji je skromno. Prvi prikaz supervizije, za katero bi lahko z današnjim razumevanjem rekli, da se je znotraj nje odvijala regulacija afekta, je zapisala Sarnat (1992). Avtorica je v kontekstu relacijske psihoanalitične supervizije v vinjeti opisala ključni trenutek, kjer je bila supervizorka ranljiva in samorazkrivajoča. Ob zapisu: »Razumela sem, da je moja naloga v tem, da obvladam (v angl. *manage*) svoje občutke frustracije in krivde ... poskušam tudi držati, nositi in sprejeti njena čustva, ponujajoč empatičen odziv, namesto da bi se odzvala z maščevanjem ali samograjanjem...« prepoznamo, da se v supervizorki odvija samoregulacija (supervizorka uravnava svojo frustracijo, občutke krivde), s čimer ustvarja prostor čustvenega nošenja tudi za supervizantkina čustva. To je bila podlaga za vzajemno regulacijo oziroma uglasitev v odnosu s supervizantko: »Vse to, kar sem povedala, je na supervizantko naredilo izjemen vtis. V oči so ji stopile solze. Po tem srečanju se je najin odnos premaknil k bolj sodelujočemu in vzajemnemu ... Z večjo lahkoto sva lahko pregledovali močne afekte in kontratransfer ...« (Sarnat, 1992: 398).

Prva se je raziskovanju prepletenosti zgodnjih vzorcev navezanosti, transferno-kontratransferne dinamike in regulacije afekta v klinični superviziji posvetila Bennett (2008). V študiji je opazovala, kako slogi navezanosti oblikujejo transfer in kontratransfer, poseben poudarek pa je dala vlogi regulacije afekta. Ugotovila je, da je bilo za kakovost supervizijskega odnosa temeljno sledeče: odprt pogovor med supervizantko in supervizorko o njunem supervizijskem odnosu ter njuna prizadevanja za reguliranje afekta, pri čemer se je izkazalo, da je regulacija terapevtkinega afekta spodbudila tudi regulacijo afekta pri klientki. Študija Bennett in dr. (2013) sicer ni neposredno preučevala regulacije afekta v superviziji, a se je usmerila v raziskovanje medsebojne povezanosti navezanosti, supervizijske delovne alianse ter s supervizijo povezanim afektom; slednje tri komponente so po njihovem mnenju znotraj supervizijskega odnosa ključne.

Ena izmed zanimivejših ugotovitev te študije je pokazala, da doživljanje negativnega afekta (npr. strahu, stiske, ...) pri supervizantih študentih ne pomeni hkrati tudi doživljanja negativne supervizijske delovne alianse, pač pa po mnenju avtorjev govori o tem, da so lahko negativna čustva supervizantov povezana s tesnobo ob začetku vstopa v profesijo, kar pa ne slabi supervizijske delovne alianse.

O regulaciji afekta v superviziji znotraj modela AEDP (v angl. *Accelerated experiential-dynamic psychotherapy*, oz. pospešeno izkustveno dinamična psihoterapija) pišeta avtorici Prenn in Fosha (2017). Supervizorji AEDP soustvarjajo čustveno varnost s svojimi supervizanti s pomočjo afektivne resonance, empatije in diadične regulacije afekta. Ključno je, da začne supervizijski odnos delovati kot varna baza. Ob opori in diadični regulaciji supervizantu namreč ni potrebno doživljati osamljenosti v odnosu ter uporabljati obrambnih mehanizmov; supervizant lahko tvega oziroma si dovoli pristno čustveno izkušanje, saj ve, da ima ob sebi podpornega, čustveno angažiranega supervizorja, s katerim lahko vse podeli. Vzporedno s prizadevanjem za prispevanje k regulaciji afekta pa supervizor deluje tudi na povečanju supervizantove klinične usposobljenosti.

V nadaljevanju podrobneje povzemamo študijo (Rožič, 2018), ki je raziskala afektivno izkušnjo udeležencev supervizijskih diad v zanje najpomembnejših trenutkih z vidika spremembe in potrdila, da lahko znotraj teh trenutkov prepoznamo dva izmed treh elementov regulacije afekta, kot jo definira Fosha (2009). Rožič (2018) je izbrala tiste dele supervizij, ki so bili hkrati pomembni za oba člana diade; znotraj vsakega izmed njih so bile z ustrezno metodo izluščene štiri teme ter afekti, ki so jih označevali. Prva izmed tem je *naraščanje napetosti*, ki jo zaznamuje povečevanje težkih čutenj in/ali čustvene blokade v supervizijskem odnosu. Te so povezane s supervizantovim in/ali supervizorjevim doživljanjem klientov, sebe ali odnosov v terapiji in/ali superviziji. Znotraj teme so prevladovali naslednji afekti: tesnoba, sram, krivda, nevrednost, strah, nebogljenost, osamljenost, jeza. Kot druga tema se je izrisala t. i. *nepričakovana poteza, negotovost*. Ta označuje vzdušje med supervizorjem in supervizantom, ki postane čustveno nabito s težkimi čutenji. Eden ali drugi ne zmore več obvladati oziroma regulirati določenega afekta in se razkrije oziroma nekontrolirano izreče ali naredi nekaj, kar se zdi v tistem trenutku »neprimerno«. Razkritje (ne glede na to, kdo se prvi razkrije) pomeni tveganje za do tedaj ustvarjeno varnost in odnos, ki je v tistem trenutku doživljen kot negotov. Razkritju neobvladljivega afekta sledi spremenjeno vzdušje, kjer pa supervizant ni miren; to začuti tudi supervizor, kar tudi v njem povzroči stisko. Afekti, ki se prebujajo znotraj te teme, so sram, žalost, negotovost, strah, krivda, jeza. Tretja tema predstavlja *ponovno vzpostavitev povezanosti*. Supervizor se tu zave svojega čustvovanja,

umirja sebe in vzporedno prihaja do novih spoznanj oziroma razumevanja položaja ter si prizadeva na novo vzpostaviti stik s supervizantom. Ob tem doživlja pomiritev, stik s seboj in zanimanje. Z umirjenim ovrednotenjem dogajanja v superviziji in/ali terapiji ter iskanjem povezav med dogajanjem v superviziji in dogajanjem v terapiji uravnava čustveno dinamiko supervizijskega odnosa in razširja pogled na dogajanje. Supervizant ob tem doživlja postopno umirjanje, zniževanje strahu in stopnjevanje zaupanja. Znotraj zadnje, četrte teme pa se začnejo odvijati novi uvidi in načrti. Udeleženca doživljata stik, uglašenost, pripravljena sta spregovoriti o tem, kar se jima je zgodilo, se drug od drugega učiti. Občutita gotovost, zaupanje vase ter v drugega. Supervizant je razbremenjen neobvladljivih in težkih občutij, čez katera sam pred tem ni zmožel, ter pride do novih spoznanj v zvezi s terapevtskim procesom. Afekti, ki označujejo to temo, so umirjenost, varnost, povezanost, zaupanje.

V nadaljevanju je Rožič (2018) ugotovila, da sta se znotraj štirih tem odvijali dve sekvenci regulacije afekta, kot ju definira Fosha (2009): prekinitvev oziroma napaka vzajemne koordinacije in reparacija oziroma ponovna vzpostavitev stika. Znotraj tem *naraščanje napetosti* ter *nepričakovana poteza, negotovost*, je bila prepoznana sekvenca prekinitvev, ki predstavlja napako v afektivnih stanjih; ta se zgodi, ko diada ne more več uskladiti oziroma koordinirati izkušnje enega partnerja in se vzpostavi vzdušje t. i. različnih valovnih dolžin. Ves čustveni material, ki se mu je do tedaj diada izogibala, da je lahko vzdrževala neko ravnovesje, se v sekvenci prekinitve vrne nazaj. Dogajanje znotraj tem *ponovna vzpostavitev povezanosti* ter *novi uvidi in načrti* pa kaže na značilnosti sekvence reparacije; ta, če je uspešna, vodi v vzpostavitev novega, razširjenega koordiniranega stanja, znotraj katerega je mogoče zajeti ter integrirati razlike članov diade, kar predstavlja energizirajočo izkušnjo in glavni vir spremembe. Znotraj nobene izmed tem pa ni bila prepoznana sekvenca uglaševanja, ki jo Fosha (2009) opiše kot stanje, v katerem osebi naravno resonirata v obojestransko zadovoljstvo in prijetno izkustvo.

Ko sledimo temam navedene raziskave in sekvencam regulacije afekta, ne moremo spregledati podobnosti s Sternovim opisom terapevtskega procesa (Stern, 1998; 2004); da bi lažje razumeli podobnosti med enim in drugim procesom, smo si v nadaljevanju dovolili ob njegovemu opisu pripisati tudi sekvence regulacije afekta (Fosha, 2001).

Ko se člana diade pogovarjata, delata v smeri cilja in se pomikata naprej; vsak korak v tem pomikanju procesa je t. i. sedanji trenutek (*uglaševanje*). V pomikanju procesa naprej se manj pogosto in bolj nenavadno pojavi kvalitativno drugačen in nepredvidljiv trenutek, ki je neke vrste »vroč« trenutek oz. trenutek resnice, nabit z afektom. Imenujemo ga zdajšnji trenutek. Ta ustvari prostor

za krizo (*prekinitve*), ki potrebuje neke vrste razrešitve. Razrešitev se pojavi v t. i. trenutku srečanja. Če je ta uspešen (*reparacija*), je avtentičen in dobro prilegajoč se odziv na krizo, ki jo je ustvaril zdajšnji trenutek. Trenutek srečanja je trenutek, ki implicitno reorganizira intersubjektivno polje, tako da postane bolj koherentno in dva človeka občutita začetek odnosa, ki jima omogoča skupno implicitno ali eksplicitno odkrivanje novih področij. Zdajšnji trenutek, ki mu sledi trenutek srečanja, je ključni dogodek, ki lahko dramatično spremeni odnos ali potek procesa (Stern, 1998; 2004). Najpomembnejši trenutki so tako tudi v superviziji tisti, kjer se v odnosu zgodi in tudi razreši prekinitve stika, saj je prav ponovna vzpostavitev povezanosti oziroma čustvene varnosti med supervizantom in supervizorjem tisto, kar poglobi supervizijski odnos, hkrati pa s seboj prinaša tudi nove uvide, pomembne za terapevtsko delo. Frawley-O'Dea in Sarnat (2001) v zvezi s tem pišeta, da se najboljše supervizije odvijajo takrat, ko vse negotovosti, ki se pojavijo v supervizijskem odnosu, pregledata oba udeleženca, kar za supervizorja in supervizanta predstavlja odprt pogovor in razjasnjevanje vsega, kar se dogaja med njima; več kot ima supervizant takih izkušenj, lažje bo vstopal v terapijo oziroma v odnos s klientom in mu bo zato tudi bolje pomagal.

5.

Zaključek

Ko na temelje delovanja supervizijskega odnosa pogledamo z relacijske perspektive, lahko glede na dosedanje raziskovanje strnemo, da je supervizijski odnos ključen in izjemno kompleksen del supervizijskega procesa, znotraj katerega ima pomembno mesto tudi regulacija afekta. Ta se odvija skozi proces uglaševanja drug na drugega, napako vzajemne koordinacije in ponovne vzpostavitve stika (Fosha, 2009). Pri tem je pomembno vedeti, da so prekinitve stika naraven del supervizijskega procesa in številni avtorji govorijo o pomembnosti trenutkov, kjer se zgodi neke vrste zastoj v supervizijskem odnosu (Bernard in Goodyear, 2019; Hutt in dr., 1983; Maroda, 2003; Nelson in dr., 2008; Ringel, 2001; Sarnat, 1992 in 2012; Streat, 2000; Watkins Jr., 2021). Ključno znotraj takih prekinitve je, da se člana diade ob tem ne oddaljita drug od drugega, temveč povežeta. V tem smislu Ladany in dr. (2005) pišejo o t. i. kritičnih dogodkih, ki jih vidijo kot tiste, ki so posebno pomembni za izid supervizije in jih je treba predelati oziroma razrešiti, da se lahko v superviziji zgodi rast. Sarnat (2012: 153) meni, da je ravnanje z motnjami v supervizijskem odnosu pomembno učno orodje, ki ne le gradi delovno alianso, temveč supervizantu tudi pokaže, kako je reševanje konfliktov pomemben klinični proces za supervizijo in terapevtsko delo.

Skozi prispevek smo lahko videli, kako pomembna je supervizorjeva drža in skrb za razvijanje supervizijskega odnosa. K temu je znotraj relacijske perspektive povabljen tudi supervizant, saj, kot pravi Walker (2010), je skupno ukvarjanje z odnosom eden od stebrov zdravih odnosov; gre za sposobnost preživeti in rasti iz neizogibnih prekinitve uglašnosti ali konfliktov, kjer je prispevek supervizorja in supervizanta vzajemen.

Viri

- Beebe, B. in Lachmann, F. (2003). The relational turn in psychoanalysis: A dyadic systems view from infant research. *Contemporary Psychoanalysis*, 39(3), 379–409.
- Bennett, S. in Vitale Saks, L. (2006). A conceptual application of attachment theory and research to the social work student-field instructor supervisory relationship. *Journal of Social Work Education*, 42(3), 669–682.
- Bennett, S. (2008). The interface of attachment, transference, and countertransference: Implications for the clinical supervisory relationship. *Smith College Studies in Social Work*, 78(2–3), 301–320.
- Bennett, S. in Deal, K. H. (2009). Beginnings and Endings in Social Work Supervision: The Interaction Between Attachment and Developmental Processes. *Journal of Teaching in Social Work*, 29(1), 101–117.
- Bennett, S., Mohr, J., Deal, K. H. in Jeongha, H. (2013). Supervisor attachment, supervisory working alliance, and affect in social work field instruction. *Research on Social Work Practice*, 23(2), 199–209.
- Berman, E. (1997). Psychoanalytic supervision as the crossroads of a relational matrix. V Rock, M. H. (ur.), *Psychodynamic Supervision* (str. 167–188). Jason Aronson.

- Bernard, J. M. in Goodyear, R. K. (2019). *Fundamentals of Clinical Supervision* (6. izd.). Pearson Education.
- Bordin, Edward S. (1983). A working alliance based model of supervision. *The Counseling Psychologist*, 11(1), 35–42.
- Bradley, S. J. (2000). *Affect regulation and the development of psychopathology*. Guilford Press.
- Brown, L. J. in Miller, M. (2002). The triadic intersubjective matrix in supervision: The use of disclosure to work through painful affects. *International Journal of Psychoanalysis*, 83(4), 811–823.
- Cait, C. A. (2006). Implications of intersubjectivity for supervisory practice. *Clinical Social Work Journal*, 34(3), 253–265.
- Doehrmann, M. J. G. (1976). Parallel process in supervision and psychotherapy. *Bulletin of Menninger Clinic*, 40(1), 9–104.
- Erzar, T. (2002). *Slovo od Freuda*. Brat Frančišek in Frančiškanski družinski inštitut.
- Erzar, T. in Kompan Erzar, K. (2011). *Teorija navezanosti*. Celjska Mohorjeva družba.
- Fitch, J. C., Pistole, M. C. in Gunn, J. E. (2010). The Bonds of Development: An Attachment-Caregiving Model of Supervision. *The Clinical Supervisor*, 29(1), 20–34.
- Fosha, D. (2001). The dyadic regulation of affect. *Journal of Clinical Psychology*, 57(2), 227–242.
- Fosha, D. (2009). Emotion and Recognition at Work: Energy, Vitality, Pleasure, Truth, Desire, and the Emergent Phenomenology of Transformational Experience. V Fosha, D., Siegel, D. J. in Solomon, M. F. (ur.), *The Healing Power of Emotion: Affective Neuroscience, Development, & Clinical Practice* (str. 172–203). W. W. Norton & Company, Inc.
- Foster, J. T., Lichtenberg J. W. in Peyton, V. (2007). The supervisory attachment relationship as a predictor of the professional development of the supervisee. *Psychotherapy Research*, 17(3), 353–361.
- Frawley-O'Dea, M. G. in Sarnat, J. E. (2001). *The supervisory relationship: A contemporary psychodynamic approach*. The Guilford Press.
- Gediman, H. K. in Wolkenfeld, F. (1980). The parallelism phenomenon in psychoanalysis and supervision: Its reconsideration as a triadic system. *Psychoanalytic Quarterly*, 49(2), 234–255.
- Hill, D. (2015). *Affect Regulation Theory: A Clinical Model*. W. W. Norton & Company.
- Hutt, C. H., Scott, J. in King, A. (1983). A phenomenological study of supervisees' positive and negative experiences in supervision. *Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 20(1), 118–123.
- Kompan Erzar, K., Simonič, B. in Poljanec, A. (2008). Afektivna dinamika čustvene ločenosti v zakonski terapiji. *Bogoslovni vestnik*, 68(4), 497–512.
- Ladany, N., Friedlander, M. L. in Nelson, M. L. (2005). *Critical Events in Psychotherapy Supervision. An interpersonal approach*. American Psychological Association.
- Maroda, K. (2003). Self-disclosure and vulnerability: Countertransference in psychoanalytic treatment and supervision. *Psychoanalytic Social Work*, 10(2), 43–52.
- McKinney, M. (2000). Relational Perspectives and the Supervisory Triad. *Psychoanalytic Psychology*, 17(3), 565–584.
- Nelson, M. L., Barnes, K. L., Evans, A. L. in Triggiano, P. J. (2008). Working With Conflict in Clinical Supervision: Wise Supervisors' Perspectives. *Journal of Counseling Psychology*, 55(2), 172–184.
- Neswald-McCalip, R. (2001). Development of the secure counselor: Case examples supporting Pistole & Watkins's (1995) discussion of attachment theory in counseling supervision. *Counselor Education and Supervision*, 41(1), 18–27.
- Pistole, C. M. in Fitch, J. C. (2008). Attachment theory in supervision: a critical incident experience. *Counselor Education and Supervision*, 47(3), 193–205.
- Prenn, N. C. N. in Fosha, D. (2017). *Supervision essentials for accelerated experiential dynamic psychotherapy*. American Psychological Association.
- Rahne, T. in Rožič, T. (2008). Prikaz čustvene dinamike in paralelnega procesa v relacijski družinski superviziji. *Socialno delo*, 47(3–6), 231–239.

- Ringel, S. (2001). In the shadow of death: Relational paradigms in clinical supervision. *Clinical Social Work Journal*, 29(2), 171–179.
- Rock, M. H. (1997). Effective supervision. V Rock, M. H. (ur.), *Psychodynamic Supervision* (str. 107–134). Jason Aronson.
- Rožič, T. (2018). Affect regulation in psychotherapy supervision: a multiple case study of moments of change. *Ljetopis socijalnog rada*, 25(3), 403–425.
- Sarnat, J. E. (1992). Supervision in relationship: Resolving the teach-treat controversy in psychoanalytic supervision. *Psychoanalytic Psychology*, 9(3), 387–403.
- Sarnat, J. E. (2012). Supervising psychoanalytic psychotherapy: Present knowledge, pressing needs, future possibilities. *Journal of Contemporary Psychotherapy: On the Cutting Edge of Modern Developments in Psychotherapy*, 42(3), 151–160.
- Schore, A. N. (2001). Effects of a Secure Attachment Relationship on Right Brain Development, Affect Regulation, and Infant Mental Health. *Infant Mental Health Journal*, 22(1–2), 7–66.
- Schore, A. N. (2003). Affect regulation and the repair of the self. W. W. Norton & Co.
- Schore, J. R. in Schore, A. N. (2008). Modern attachment theory: The central role of affect regulation in development and treatment. *Clinical Social Work*, 36(1), 9–20.
- Schore, A. N. (2009). Right brain affect regulation: An essential mechanism of development, trauma, dissociation, and psychotherapy. V Fosha, D., Siegel, D. J. in Solomon, M. F. (ur.), *The healing power of emotion: affective neuroscience, development & clinical practice* (str. 112–144). W. W. Norton & Company, Inc.
- Southern, S. (2007). Countertransference and Intersubjectivity: Golden Opportunities in Clinical Supervision. *Sexual Addiction & Compulsivity*, 14(4), 279–302.
- Stern, D. (1998). The process of therapeutic change involving implicit knowledge: some implications of developmental observations for adult psychotherapy. *Infant mental health Journal*, 19(3), 300–308.
- Stern, D. N. (2004). *The present moment in psychotherapy and everyday life*. W. W. Norton & Company.
- Strean, H. S. (2000). Resolving therapeutic impasses by using the supervisor's countertransference. *Clinical Social Work Journal*, 28(3), 263–279.
- Tronick, E. in Weinberg, K. M. (1997). Depressed mothers and infants: Failure to form dyadic states of consciousness. V Murray, L. in Cooper, P. (ur.), *Postpartum depression and child development* (str. 54–81). Guilford Press.
- Yourman, D. (2003). Trainee disclosure in psychotherapy supervision: The impact of shame. *In Session*, 59(5), 601–609.
- Walker, M. (2004). Supervising practitioners working with survivors of childhood abuse: countertransference; secondary traumatization and terror. *Psychodynamic Practice*, 10(2), 173–193.
- Walker, P. (2010). Parallel process in relational supervision. <http://www.pete-walker.com/pdf/ralationalSupervision.pdf>
- Watkins, C. E. (1995). Pathological attachment styles in psychotherapy supervision. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 32(2), 333–340.
- Watkins, C. E. Jr. (2021). Rupture and rupture repair in clinical supervision: some thoughts and steps along the way. *The Clinical Supervisor*, 40(2), 321–344.
- Watkins, C. E. Jr. in Riggs, S. A. (2012). Psychotherapy Supervision and Attachment Theory: Review, Reflections, and Recommendations. *The Clinical Supervisor*, 31(2), 256–289.
- Wrape, E. R., Callahan, J. L., Rieck, T. in Watkins, C. E. Jr. (2017). Attachment Theory within Clinical Supervision: Application of the Conceptual to the Empirical. *Psychoanalytic Psychotherapy*, 31(1), 37–54.
- Žvelc, M. (2015). Pomembni dogodki v superviziji: Izkušnje in pogledi supervizantov. *Kairos. Slovenska revija za psihoterapijo*, 9(1–2), 47–77.